

JERZY WOJTOWICZ
(24 X 1924 – 7 IV 1996)

W pierwszy dzień Świąt Wielkiejnocy, 7 kwietnia 1996 r. zmarł w Toruniu po krótkiej chorobie profesor dr hab. Jerzy Wojtowicz. Nagłe odejście Profesora było zupełnie nieoczekiwane. Mimo, że od 1991 r. był na emeryturze, nadal prowadził zajęcia dydaktyczne ze studentami, uczestniczył w życiu naukowym, rozwijał działalność badawczą i przygotowywał do druku nowe prace.

Urodził się 24 X 1924 r. w Rumocce (powiat mławski) z ojca Michała i matki Pauliny z Dobrzańskich, w nauczycielskiej rodzinie wywodzącej się z Galicji. Po ukończeniu w 1937 r. szkoły powszechnej w Dłutowie uczęszczał do gimnazjum w Ciechanowie. Dalszą naukę szkolną przerwała wojna i okupacja. Mimo to uzupełniał swą wiedzę na tajnym nauczaniu. Jednocześnie nawiązał kontakt z organizacjami konspiracyjnymi. Od 1942 r. był żołnierzem Batalionów Chłopskich pełniąc funkcję szefa łączności obwodu ciechanowskiego. Pracował wówczas w urzędach gminnych i rolnych na Mazowszu. Po wojnie kontynuował naukę w gimnazjum i liceum ogólnokształcącym w Ciechanowie. Tam też w 1946 r. zdał egzamin maturalny. Przez krótki czas był nauczycielem w szkole wiejskiej w Dąbrowie koło Mławy.

W 1947 r. podjął studia historyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Trafił tu na seminarium Stanisława Hoszowskiego, wybitnego badacza historii gospodarczej. Z inspiracji swego mistrza zajął się problematyką dziejów społecznych i ekonomicznych Torunia w XVII–XVIII w. Wyraźny wpływ na późniejsze zainteresowania badawcze Jerzego Wojtowicza wywarły wówczas także zajęcia z historii kultury prowadzone przez lwowskich jeszcze profesorów Kazimierza Hartleba i Jadwigę Lechicką. Stopień magistra uzyskał w 1951 r. na podstawie rozprawy o przedsiębiorstwie handlowym toruńskiego kupca Edwardsa z połowy XVII w. (drukowana w „Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych” t. XIV, 1952). Już w 1950 r. został zastępcą asystenta, w 1952 r. asystentem, a w 1956 r. adiunktem na UMK w Toruniu. Obowiązujący wówczas stopień kandydata nauk uzyskał w 1958 r. Przedstawił wtedy napisaną pod kierunkiem Stanisława Hoszowskiego pracę *Studia nad kształtowaniem się układu kapitalistycznego w Toruniu. Stosunki przemysłowe miasta Torunia w XVIII wieku* (druk w 1960 r.) opartą na wnikliwej kwerendzie źródłowej i ukazującą w nowatorski sposób przenikanie nowych form ekonomicznych do feudalnego jeszcze ośrodka miejskiego. Tematyce toruńskiej pozostał Wojtowicz wierny w zasadzie przez całe życie. Wystarczy wskazać, że jest on jednym z autorów kolejnego tomu *Historii Torunia*, który wkrótce ukaże się drukiem. Zajmował się także historią i innych miast pomorskich, m.in. Tucholi. Dłuższy pobyt na stażu w Moskwie w 1956 r. zaowocował artykułem o związkach handlowych Elbląga z Rosją w XIX w. („Zapiski Historyczne” t. XXVIII, 1962).

Kontynuując badania społeczno-gospodarcze zajął się problematyką agrarną. Zagadnieniom tym poświęcił pracę habilitacyjną *Narastanie kapitalizmu w rolnictwie ziemi chełmińskiej. Majorat ostromecki w latach 1772–1880* (Toruń 1963). W tymże roku objął stanowisko docenta w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu. W 1965 r. został kierownikiem Katedry (potem Zakładu) Historii Powszechnej i Polski XVI–XVIII w. Wyraźnie poszerzył wówczas zakres swoich zainteresowań badawczych. Stopniowo coraz głębiej wchodził w problematykę historii powszechnej i szeroko rozumianej kultury doby Oświecenia. Wiązało się to jednocześnie z zasadniczym przełomem metodologicznym. Początkowo pozostawał w kręgu oddziaływania marksizmu, już jednak we wczesnych latach sześćdziesiątych zafascynowały go koncepcje francuskiej szkoły „Annales”. Dwukrotnie był zresztą stypendystą École Practique des Hautes Études w Paryżu.

Zmiana tematyki badawczej oraz liczne wyjazdy do bibliotek i archiwów francuskich, niemieckich, szwajcarskich i włoskich zaowocowały szeregiem syntez i monografii poświęconych dziejom powszechnym. Najważniejsze z nich to *Miasto europejskie w epoce Oświecenia i Rewolucji Francu-*

skiej (Warszawa 1972), *Historia Szwajcarii* (Wrocław 1976, II wyd. 1989, prace nad trzecią rozszerzoną wersją przerwała śmierć Profesora), *Gołryd Keller (1819–1890). Opowieść biograficzna* (Toruń 1990) i *Późne Oświecenie w Europie. Wybrane zagadnienia okresu 1763–1789* (Toruń 1991). Prace te przyniosły mu tytuły profesora nadzwyczajnego (w 1973 r.) i zwyczajnego w 1979 r. Poważny udział miał też Jerzy Wojtowicz w zbiorowej syntezie *Polska — Francja. Dziesięć wieków związków politycznych, kulturalnych i gospodarczych* (Warszawa 1983).

Szczególną aktywność przejawiał na polu współpracy naukowej z Niemcami, a zwłaszcza w badaniach prowadzonych przez ośrodek w Lüneburgu (Studienkreis für Kulturbeziehungen in Mittel- und Osteuropa). Przez kilkanaście lat Profesor uczestniczył w konferencjach organizowanych przez ten krąg badawczy. Przywoził z nich nowatorskie koncepcje metodologiczne i przeniósł na grunt toruński nowy nurt badań nad dziejami komunikacji społecznej w czasach nowożytnych. Tym też zagadnieniom poświęcił kilkanaście artykułów w języku niemieckim i polskim. Dotyczyły one m.in. gazet rękopiśmiennych, ich wartości jako źródła historycznego, roli wybitnych osobistości w procesie przekazywania wiedzy, podróży polskich i zachodnich wolnomularzy. Profesor Wojtowicz był współautorem koncepcji tzw. kręgu korespondencyjnego jako nieformalnej struktury komunikacyjnej. Podsumowaniem badań nad dziejami komunikacji społecznej w Europie doby Oświecenia są dwa artykuły: *Problemy komunikacji społecznej we współczesnej nauce historycznej* („Przegląd Humanistyczny”, t. XXIV, 1980, z. 4) oraz *Elity epoki Oświecenia i ich systemy komunikacji społecznej. Zarys problematyki* („Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Historica” T. XXII, 1985).

Profesor Wojtowicz był wielokrotnie organizatorem ogólnopolskich konferencji naukowych. Ostatnia z nich była poświęcona właśnie komunikacji społecznej. Materiały z niej pt. *Rozprawy z dziejów XVIII w. Z dziejów komunikacji socjalnej epoki nowożytnej* ukazały się pod jego redakcją w 1993 r.

Osobne i specyficzne zagadnienie, którym szczególnie zajął się w ostatnich latach to miejsce i rola wolnomularstwa w życiu kulturalnym, naukowym i ideologicznym Oświecenia europejskiego. Podjął on przede wszystkim problem „języka masonińskiego”. Jako szczególnie ważny i ciekawy artykuł należy uznać tekst *O badaniu ideologii wolnomularskiej. Postulaty — uwagi — próby* („Przegląd Humanistyczny” t. XXVI, 1982, nr 10). Ważne miejsce w badaniach nad masonerią zajmuje też syntetyczny zarys *Wolnomularstwo w epoce Oświecenia* opublikowany w pracy zbiorowej *Europa i świat w epoce oświeconego absolutyzmu* pod red. Jacka Staszewskiego (Warszawa 1991). Podsumowaniem całego ciągu studiów i badań nad wolnomularstwem stała się ostatnia książka Profesora pt. *Masoneria — wielka niewiadoma? Studium z dziejów tzw. tajnych towarzystw w Europie nowożytnej XVIII–XX w.* (Toruń 1992), która stanowi całościowy, syntetyczny zarys podstawowej problematyki związanej z tą niezwykle i interesującą organizacją.

W sumie Jerzy Wojtowicz opublikował około 200 różnego rodzaju publikacji naukowych (w tym 10 książek). Jest to dorobek bogaty i różnorodny. Profesor dążył do integralnych ujęć historii, dostrzegając jednak w zjawiskach masowych pojedyncze i niepowtarzalne jednostki ludzkie. Nie ograniczał się do wąskich problemów. Interesowała go raczej szeroka, syntetyczna tematyka. Mimo to doskonale potrafił łączyć badania nad historią regionalną ze studiami nad dziejami powszechnymi.

Obok działalności naukowej przywiązywał szczególne znaczenie do dydaktyki uniwersyteckiej, prowadząc seminaria, wykłady i ćwiczenia nie tylko z zakresu historii nowożytnej Polski i powszechnej, ale także z metodologii badań historycznych. Z jego seminarium wyszło 100 magistrantów, spośród których wielu zostało pracownikami naukowymi. Pod kierunkiem Jerzego Wojtowicza 9 osób uzyskało stopnie doktorskie (4 spośród nich przeprowadziły także przewody habilitacyjne). Wokół Profesora skupiło się grono badaczy, którzy na otwartych posiedzeniach Zakładu, prowadzonych w naukowej, dalekiej od jakichkolwiek formalizmów atmosferze, mogli rozwijać żywe dyskusje dotyczące problematyki polskiego i europejskiego Oświecenia. Podkreślić należy, że posiadał on rzadką umiejętność życzliwego zainteresowania pracami młodych adeptów nauki i udzielania w razie potrzeby pomocy, przy uznaniu ich prawa do prezentowania odrębnych punktów widzenia i własnych koncepcji badawczych. W takim klimacie wokół osoby Profesora Wojtowicza skupiła się

spora grupa toruńskich i bydgoskich historyków tworząc w pewnym okresie silny ośrodek badań nad polskim i europejskim Oświecenie.

Z rodzimej tradycji wyniósł Jerzy Wojtowicz potrzebę działalności społecznej. Bezpośrednio po wojnie czynny był w Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”. Sporą aktywność przejawiał też w pewnym okresie (zwłaszcza w latach 1972–1976) w Związku Nauczycielstwa Polskiego. Wstąpił również do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Przez jedną kadencję pełnił nawet funkcję I sekretarza Komitetu Uczelnianego UMK. Wówczas to, w marcu 1968 r., m.in. dzięki jego postawie nie doszło w Toruniu do użycia przez władze siły do stłumienia studenckich protestów. Już wtedy wyraźnie zaczął się dystansować od ideologii socjalizmu „naukowego”. W 1980 r. z przekonania przystąpił do NSZZ „Solidarność”, a po 1989 r. stał się członkiem Unii Demokratycznej (Wolności). Nie uchylał się także od obowiązków administracyjnych. W latach 1962–1964 był prodziekanem Wydziału Humanistycznego, a od 1969 do 1973 dyrektorem Instytutu Historii i Archiwistyki UMK.

Należał do wielu polskich i zagranicznych towarzystw naukowych, m.in. Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Societas Jablonoviana w Lipsku. Współpracował także z austriackim Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung. W 1984 r. pełnił funkcję visiting profesora na uniwersytecie w Siegen w Niemczech. Działalność naukowa, dydaktyczna i społeczna Profesora wielokrotnie znajdowała uznanie. Za zasługi z lat wojny otrzymał Krzyż Walecznych, Krzyż Partyzancki i Krzyż Armii Krajowej. W 1978 r. został odznaczony medalem Komisji Edukacji Narodowej, zaś w 1979 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Wielokrotnie otrzymywał nagrody za aktywność dydaktyczną i organizacyjną. Środowisko toruńskie z okazji jego sześćdziesiątej rocznicy urodzin wydało książkę pamiątkową („Acta Universitatis Nicolai Copernici” t. XX, 1985: *Studia z historii nowożytnej*).

Profesor u schyłku życia napisał krótkie wspomnienie o swych mistrzach uniwersyteckich i o latach studiów na UMK (*Moi nauczyciele akademicy — garść wspomnień historyka*, w: *Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Wspomnienia pracowników*, Toruń 1995). Zawsze cechowała go ogromna otwartość i tolerancja. Stałe dążył do samodoskonalenia się. Imponował swoją szeroką wiedzą i wielką pracowitością. Cechował go optymizm życiowy. Odszedł w pełni sił twórczych.

*Jerzy Dygdała, Kazimierz Maliszewski
(Toruń)*

**Bogusław
Barnaszewski**

**POLITYKA
PPR**

wobec zalegalizowanych
partii i stronnictw

Semper

Marek Wichrowski

**SPÓR O NATURE
PROCESU HISTORYCZNEGO**
(od Hebrajczyków do śmierci
Fryderyka Nietzschego)

Semper